УДК 63:929:63.001.5(477)„1917/1928”

К.І. ОСЬМАК – ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ ТА ОДИН З ОРГАНІЗАТОРІВ І ПОПУЛЯРИЗАТОРІВ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ У 1911–1928 РР.

Вергунов Віктор Анатолійович, доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН, директор Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (ННСГБ НААН, м. Київ)

Методом історико-наукового аналізу розглянуто малодосліджену сторінку творчої біографії відомого політичного діяча часів українського національного відродження, президента Української Головної визвольної ради К.І. Осьмака (1890–1960), пов’язаної із діяльністю по становленню й розвитку державотворчих і організаційних засад ведення сільського господарства та його наукового забезпечення в роки перших сподівань державності по лінії профільного Міністерства та Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України. Систематизовано, а також дано оцінку окремим науковим працям вченого з проблем галузевого дослідництва, у першу чергу, бурякової кооперації та питань популяризації організаційних засад ведення сільського господарства. Запропоновано чотирьохетапну періодизацію творчого доробку К.І. Осьмака за окремими напрямами наукового забезпечення сільського господарства.

Ключові слова: *Кирило Іванович Осьмак, сільське господарство, сільськогосподарська дослідна справа, сільськогосподарська термінологія, сільськогосподарська та бурякова кооперація, популяризація сільськогосподарських знань.*

ВСТУП

Серед позитивів державності України на перше місце слід віднести можливість неупередженого розгляду всіх складових її історії на шляху до європейських цінностей – віддати належне кожному, хто прославив свою націю. До таких особистостей поправу належить видатний українець не тільки за народженням, а й за зробленим в ім’я майбутнього неньки України – Кирило Іванович Осьмак. У сучасну історію нашої країни він увійшов, насамперед, як президент Української головної визвольної ради. За це, із зрозумілих причин, був преданий анафемі радянською добою. Тому тільки починаючи з середини 90-х років минулого століття й особливо у новому тисячолітті його ім’я, в першу чергу, як політичного діяча достойно повернуто на пантеони слави України.

З цього приводу надзвичайно «приклалися» земляки К.І. Осьмака – полтавчани – серією фундаментальних видань [1], не кажучи вже про журналістські публікації, особливо Я. Проця [2], а також О. Панченка [3], А. Тополя [4], С. Соловей [5], В.Ю. Кривця [6]. Не оминули увагою постать К.І. Осьмака і провідні українські історики, передусім Ю. Шаповал [7], а також М. Лисенко [8] та інші сучасні дослідники: Б. Захаряк [9], А. Топчій [10], О. Оленська [11], М. Петрущак [12], В. Скорбілін [13], Однак мабуть нічого цього б не було, якби не

сподвижницька діяльність доньки К.І. Осьмака – Наталії Кирилівни, результати якої втілились у дві її фундаментальні монографії [14].

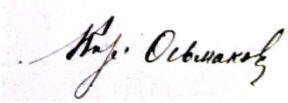

Перебіг життя та діяльності К.І. Осьмака стає предметом розгляду й істориків аграрної науки [15], бо, як виявилось, він має безпосереднє відношення до запровадження дієвих рішень щодо розгортання наукового забезпечення ведення сільського господарства в роки перших сподівань державності України, а також після остаточного встановлення радянської влади на переважній більшості українських земель, протягом 20-х років минулого століття. Але зовсім не проаналізованою залишається його творча спадщина як знаного для свого часу українського вченого-аграрія з питань економіки та організації сільського господарства.

МЕТА РОБОТИ

На основі аналізу архівних документів та опублікованих доступних наукових праць К.І. Осьмака розкрити роль його як вченого, популяризатора та одного з організаторів наукового забезпечення ведення сільського господарства в Україні протягом 1911–1928 рр.

РЕЗУЛЬТАТИ

Завдячуючи в першу чергу матеріалам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України [16], а також доступних наукових праць вдалося відтворити «агрономічне» наповнення творчої спадщини К.І. Осьмака для потреб розвитку галузевого дослідництва в Україні у контексті загального перебігу життя та діяльності.

Народився 27 квітня (9 травня) 1890 р. в м. Шишаки Миргородського повіту Полтавської губернії в сім'ї міщан. У 1902 р. закінчив Шишацьку двокласну сільську (народну) школу, а потім до 1906 р. навчався у Миргородській повітовій школі. Далі два роки готується вдома і у 1908 р. вступає до 6 класу Полтавського Олександріївського реального училища, де був активним учасником учнівського гуртка самоосвіти, яке закінчує влітку 1910 р. З цього часу на життя заробляв приватними лекціями, а потім викладанням у різних сільськогосподарських нижчих освітніх закладах. У вересні 1910 р. стає студентом сільськогосподарського відділення Московського сільськогосподарського інституту. Навчання у Московському СГІ проводить в основному взимку між роботою по закріпленню знань. Крім того, від самого початку досить багато часу віддає студентським гуртковим організаціям, але найбільше – агрономічному по вивченню України. У 1911 р. організовує при ньому Термінологічну комісію, яка поряд з аналогічною у Київському політехнічному інституті імператора Олександра II чи не першою розпочала збирати матеріали до довідника української наукової сільськогосподарської термінології, головним чином шляхом експедиційних опитувань на Наддніпрянщині. Їх результати друкує у журналах «Маяк», «Рада», «Рілля» (Київ) та «Українське життя» (Москва) [17]. Серед них слід виділити статтю «Агрономічний кружок по изучению украинских губерний», що вийшла у

№ 1 часопису «Украинская жизнь» за 1916 р. Її можна розглядати деякою мірою як узагальнення зробленого за участю К.І. Осьмака по дослідженню українських губерній і особливо з питань термінології. Так, автор вказує, що «… було роздано 6 тисяч карток, з яких 1800 було повернуто заповненими», та весь матеріал був систематизований за групами, і в першу чергу, «… по сільському господарству і ботаніці». К.І. Осьмак також зазначає, що було прийнято рішення опрацьований матеріал передати до «Українського Наукового Товариства» у Києві як «… найбільш солідну українську наукову організацію» [18]. Так все згодом і відбулося.

Важке матеріальне становище, а також необхідність оплати навчання спонукали вже з другого року навчання почати працювати. Мало того, за поширення нелегальної революційної літератури розпорядженням Московського градоначальника у 1911 р. був висланий в адміністративному порядку за межі не тільки Москви, а й губернії. Протягом шести місяців під керівництвом економіста П.І. Говсевича, з яким, до речі, познайомився на засіданнях студентського агрономічного гуртка для вивчення України восени 1910 р., працює у Волинському губземстві з питань проведення сільськогосподарського перепису в регіоні. Того ж року друкує у № 187 часопису «Рада» за 7 червня першу наукову публікацію, присвячену роботі Волинської губернської агрономічної наради, що відбулася 11–17 травня. Перша публікація, що вийшла під псевдонімом К. Кирдяга, дає досить аргументоване обґрунтування заходів не тільки щодо тези всього політичного життя К.І. Осьмака: «… коли бажаєш працювати на Україну, учись української мови, студіюй літературу, побут українського народу – це перше, і тоді вже можеш іти до цього народу працювати і знай, що ти вмісті з тим чиниш велике діло відродження народу», а й конкретні організаційні кроки на рівні окремої української губернії (Волинської) щодо спроби широкої репрезентації національної ідеї в галузі сільського господарства. Так царська влада в особі Волинського губернського агронома для цих цілей запропонувала три головні тези, а саме: «1. Визнати дуже бажаним, щоб в наступному році були упорядковані сільськогосподарські кружки для селян в шести районах губернії, а також Білокриницькій сільськогосподарській школі і Тростянецьких сільськогосподарських та ремісничих класах. 2. В наступну осінь приступити до широкої організації сільськогосподарських читань-бесід для маси людності, при допомозі сил, які є збоку агрономів та инших спеціалістів ріжних галузів господарства. 3. Сільськогосподарські читання бесіди повинні бути закінченими, цільними і повинні торкатися ріжних питань агрікультури та суспільно-економічного життя» [19]. Такий підхід щодо подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва регіону підтримали всі учасники першого зібрання, а саме 42 агрономи, декілька ветеринарних лікарів, інструктори садівництва, пасічництва та практиканти агрономи, серед яких був і К.І. Осьмак. «Тези» отримали конструктивне наповнення і у виступах на секціях наради: 1) Позашкільна освіта хліборобська та спробне діло, 2) скотарство, 3) кооперація та 4) рільництво. Ці напрями для свого часу вважалися найбільш дієвими щодо подальшого розвитку сільського господарства в регіоні. Вже у першій своїй публікації К.І. Осьмак висуває тезу щодо державницької важливості запровадження української наукової термінології для ефективної і головне – повноцінної роботи агронома щодо організації дорадництва для потреб селян. Ще більшою мірою ці

основоположні питання звучать у К.І. Осьмака в його іншій статті, яка була присвячена Другому Волинському агрономічному з'їзду і вийшла у 1913 р. [20]. В ній автор наголошує, що майбутнє розвитку агрономічної допомоги населенню на регіональному рівні «… це серйозне відношення до місцевих умов», а серед основних вимог до влади та 25 агрономів Волинської губернії висуває: 1) »… користуватись … місцевою мовою населення … під час сільськогосподарських лекцій та курсів» 2) Губземству внести «… 300 крб для видання перекладу брошури І.І. Засухина «Хмелеводство» на більш зрозумілій населенню українській мові …» та 3) »бажано, щоб у земській газеті, яка мала виходити, статі писалися на місцевій мові населення». Мало того, К.І. Осьмак ще й наполягав: «… проповідь агрономічних знаній на російській мові дає малу користь». Що цікаво, як і перший, так і другий Волинські губерніальні агрономічні з'їзди прийняли такий підхід в роботі агрономів краю.

Вже в молоді роки К.І. Осьмак всілякими засобами впливу проводив лінію української національної ідеї щодо подальшого розвитку сільського господарства, а також завжди залишався активним поборником якнайширшої популяризації новітніх галузевих знань. У згаданій статті він наполегливо рекомендував на всіляких зібраннях організовувати спеціальні виставки новітньої науково-популярної агрономічної літератури і обов'язково на українській мові, коли говоримо про Наддніпрянщину. Крім того, він вказував на необхідність мати редакторський контроль через спеціальні Комісії по перегляду популярної літератури по сільському господарству при губземствах, щоб не тільки видавалась на достатньому науковому рівні, а й все здійснювалось доброю українською мовою. Висловлене, безперечно, актуально й для сьогодення.

Наступного, 1912 р., К.І. Осьмак вісім місяців працює спочатку техніком, а потім керівником показової дослідної ділянки по культурі кормових рослин Катеринославського губземства. Результати цих досліджень опублікував у кількох статтях. Наукове керівництво комплексу досліджень здійснювалося відомим вітчизняним вченим-аграрієм професором В.В. Талановим, лекції якого К.І. Осьмак слухав на засіданні згаданого студентського гуртка при Московському СГІ у 1911 р., у першу чергу в порівняльних посівах із культурою кукурудзи.

У 1913 р. К.І. Осьмак – агроном-практикант Володимиро-Волинського земства, а також член Термінологічної комісії на конкурсі механічних знарядь з обробітку боліт у м. Сарни. В цей період під впливом агроекономічних ідей творця вітчизняної суспільної агрономії видатного російського аграрного економіста – професора О.Ф. Фортунатова – остаточно формується коло його наукових інтересів, а саме громадська агрономія та економіка і організація сільського господарства.

30 серпня 1913 р. Загальними зборами Товариства «Український агроном» К.І. Осьмака разом із П.Я. Стебницьким обрано його членами [21]. Серед публікацій К.І. Осьмака за 1913 р. привертає увагу його стаття до № 7–8 московського видання «Украинская жизнь». У вступному слові до неї автор наполягав: «у сучасній загальноруській культурі знайдеться дуже багато слідів різних культурних впливів України – в мові, науковій термінології, мистецтві, літературі, на кінець, в різних мілких звичаях, що запозичені великоросіянами від українців багато часу тому назад, в епоху розквіту української національної

самобутності» [22]. Стаття вражає оригінальністю вирішення поставленого питання із широким залученням різних джерел і в тому числі архівних документів щодо доведення «українського початку» костюмів виконавців кафедральних храмів Росії.

У квітні 1914 р. К.І. Осьмак вступає до Московського музично-драматичного гуртка «Кобзар», створеного студентами-українцями. Того ж року починає працювати практикантом на Омській машинно-дослідній станції. Власні дослідження з основного напряму діяльності цієї станції друкує в журналі «Рілля» за № 6 [23]. У липні 1915 р. призупиняє навчання в інституті та на чотири місяці поступає на службу до відділу допомоги біженцям, які постраждали від Першої світової війни при Всеросійському земському союзі. Був направлений на Південно-Західний фронт. Там спочатку завідує харчовим пунктом у місті Збаражі (на Тернопільщині), а потім – харчовим загоном у Скалаті та Збаразькою пекарнею, яку сам і збудував. Після завершення служби повертається на навчання до Московського СГІ у 1916 р. Активно публікує в україномовних виданнях результати власних наукових досліджень з питань сільськогосподарської термінології. Багато з них продовжують виходити під псевдонімами: К. Кирдяга, К. Шишацький, К. Ш., Ив. К-о, К. Ш-ий та ін. У 1915 р. разом із О.В. Красівським редагує єдиний на всю імперію український часопис «Тепла роса». За націоналістичні прояви, викладені у його статті «Галичина» [24], часопис було закрито.

Наприкінці 1916 р. переїжджає працювати інструктором по свинарству Київського губземства. Від цього відомства з початком Української національно-демократичної революції до квітня 1917 р. був делегований до складу Української Центральної Ради, поки вона складалась із представників громадських організацій і політичних партій. Про власні сподівання щодо місця Центральної Ради в житті українського народу висловлює у статті «Нове життя на Україні» до № 1 часопису «Рілля» за 1917 р. Він пише, що Україні потрібно боротись за волю, бо «наші приятелі» – росіяни не захотіли все-таки дати повної волі Україні…» і з ними потрібно боротися, а для цього «… найбільше зробила Українська Центральна Рада, котра скрізь і завжди стоїть на стороні інтересів Українського народу». На думку К.І. Осьмака, першим дієвим кроком цієї боротьби стало створення уряду – Генерального Секретаріату України, який після «… великої борні…» таки затвердило « … Російське правительство…», але «… не так, як хотів народ наш, але ми все ж таки придбали своїх міністрів, которі тут, на місці, скоріше і краще будуть робити всяку роботу і тепер нашому селянину немає чого посилати свої прохання до Петрограду…». Він також закликав: «треба тільки вірити нашому Правительству, треба скрізь піддержувати наш Генеральний Секретаріат і тоді ми здобудемо собі таку волю, якої нам треба, і снекземося непрошених опікунів з Петрограду». При цьому К.І. Осьмак додавав: «селянам в першу чергу треба знати про Генеральний Секретаріат по земельних справах, про його роботу і його плани в справі земельний» [25]. До речі, К.І. Осьмак брав активну участь в організації останнього Генерального Секретаріату, а пізніше Міністерства земельних справ Центральної Ради і особливо його департаменту хліборобства як керівник господарської (апарату) частини відомства. Саме він запропонував першу будівлю для розміщення цього відомства у Києві по вул. Володимирська, 19, на жаль, вона вже зруйнована. К.І. Осьмак бере участь від Генерального секретаріату земельних

справ у розробці аграрної політики Центральної Ради стосовно підготовки земельної реформи. Від його імені стає секретарем Організаційного комітету по скликанню 1-го Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду, що пройшов 22–26 жовтня 1917 р. і став знаковим зібранням для становлення генеруючих організаційних основ галузевого дослідництва та освіти в Україні. Саме для реалізації цього питання був одним з ініціаторів, а також секретарем організаційного комітету по скликанню 1-го Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду, що пройшов 22–26 жовтня 1917 р. і став знаковим зібранням для становлення в тому числі генеруючих організаційних основ галузевого дослідництва та освіти в Україні. На К.І. Осьмака було покладено основний тягар щодо підготовки до проведення з'їзду як голови Бюро Оргкомітету, яке, починаючи з першого, що пройшло 27 липня 1917 р., провело 11 засідань, не враховуючи зібрання окремих секцій. Він був також відповідальним за видання до початку роботи з'їзду семи номерів його «Вісника», не кажучи про елементарне «збирання» коштів для організаційних потреб. Із загальної кількості отриманих грошей, а це 9000 крб, найбільше надійшло від Генерального секретаріату земельних справ – 2000 крб. Всі інші виділили окремі губземства та профільні товариства.

У своєму виступі при відкритті зібрання, яке, до речі, розпочав М. Грушевський, К.І. Осьмак дав загальну оцінку й окреслив головну мету зібрання: «аграрна справа і економічна політика України, це два основних питання, котрі стоять першими в ряді інших соціальних питань і вимагають негайної і твердої відповіді. Україна є краєм передовсім хліборобським, бо промисловість тут мало розвинена» і додав «… щоб забезпечити Україні кращу долю і певний економічний розвиток, треба вжити всіх зусиль для того, щоб сільське господарство і сільськогосподарська промисловість знайшли на Україні всі потрібні умови для свого нормального розвитку», а оскільки, на його думку, агрономи мають до цього «… найбільші стосунки…», то в їх середовищі «… якраз і виникло бажання утворити колективну думку, виробити план і намітити шляхи, по яким економічні справи мусять проводитись в найближчі часи» [26]. Більш детальну характеристику рішень з'їзду, і особливо їх позитивів, К.І. Осьмак виклав у досить великому матеріалі до № 5–6 часопису «Рілля» за 1917 р. Він наголосив, що попередні чисельні фахові зібрання за царської доби «… всі справи вирішували з російського погляду», а на цьому «скрізь лунала українська мова» і «нове життя стало на Україні, вороги України відверто не могли казати нічого проти бажань українського народу». Але найважливішим і найболючішим для обговорення 320 учасників зібрання було земельне питання, бо «… земельні розрухи на Україні останніми часами збільшуються через те, що своєчасно не задовольняються земельні потреби селянства, і тому, що й досі немає сталого, певного земельного закону, який би задовільнив ті потреби серед безземельного і малоземельного селянства». Що стосується земельного законодавства, то К.І. Осьмак наполягав на необхідності розробки власного українського з подвійною метою: «… з одного боку, на задоволення гострої потреби в землі малоземельного селянства та безземельного селянства, а з другого боку, на збереження культурних господарств, які завели добрий хазяйській план і дають великі врожаї – від руйнування і нищення та від поділу їх на дрібні шматки», а для цього «… землі нетрудових

господарств, тоб-то господарств, які ведуться найманою працею, передати з живим і мертвим інвентарем на підставі закону в розпорядження земельних комітетів». В свою чергу «… такі господарства без усякого наділу передати в оренду товариствам хліборобів» і «хліборобські товариства повинні складатися з малоземельного та безземельного трудового селянства». Такий підхід на користь заможного селянина став базисним у баченні К.І. Осьмаком земельної реформи в Україні вже за часів німецької окупації під час Другої світової війни із узагальненими міркуваннями: «… коли земельна реформа не дасть Україні економічної незалежності, то вся земельна реформа зведеться нанівець і як були ми рабами других народів, так і зостанемося такими» і тому: «… земельна реформа ні в якому разі не може нехтувати промисловістю, тоб-то не можна проводити земельну реформу так, щоб вона всі робочі руки прив'язала до землі». Як наслідок, на думку, К.І. Осьмака головне завдання земельної реформи полягає в тому, «… щоб знищити нетрудові господарства, які ведуться більш ніж на половину найманою роботою, або і зовсім тільки найманою» і потрібно зробити так: «… щоб відчужені землі передавалися місцевому населенню…».

Важливе значення для економічного зростання держави Україна, на думку К.І. Осьмака, належить цукровій промисловості, бо вона «… дуже збільшує прибутки». Тому невипадково серед першочергових невідкладних рішень Першого агрономічного-економічного з'їзду була заборона, через Генеральний секретаріат земельних справ, зменшення посівів «… бурякових плантацій» і тим паче «… збільшувати цим шляхом тільки хлібні посіви, бо і хліб і цукрові буряки однаково потрібні для всього народу» [27]. Все висловлене К.І. Осьмаком, за великим рахунком, не втратило своєї актуальності через дев'яносто шість років.

3 грудня 1917 р. К.І. Осьмака призначають керівником видавничого відділу Міністерства земельних справ. Як учасник страйку за часів Гетьманату був звільнений з посади і став секретарем редакції журналу «Вісник громадської агрономії», що видавався Всеукраїнським союзом земств на чолі з С. Петлюрою у Києві. Крім того, працює в Центральному сільськогосподарському Союзі («Централ»), де завідує відділом селянського буряківництва, а також у журналі «Сільський господар» продовжує займатися науковими дослідженнями з проблем сільськогосподарської української термінології, результати яких друкує на сторінках обох цих журналів. За часи Директорії, з 17.12.1918 р. знову очолює видавничий відділ Міністерства земельних справ, в якому продовжує працювати із встановленням радянської влади тепер вже по лінії НКЗС УСРР. 27 серпня 1919 р. переходить на роботу до Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України – головою Популяризаційної секції, а згодом, з 1 червня, ще й головою Термінологічного Бюро при ній. У тому ж році ініціює створення при Комітеті учбового Інституту популяризації успіхів сільськогосподарського знання. Розробляє його «Статут», програму занять, що розпочались у листопаді 1919 р., а також очолює заклад. Серед ініціатив голови Секції Освіти та Популяризації СГНКУ К.І. Осьмака – створення за аналогією з Київським Агрономічним товариством спеціальної Рецензійної Комісії для того, щоб «… застерегти і читача і агрономічних діячів від мало путящої літератури…». Він її і очолив, в тому числі для потреб підготовки статей до друкованого органу СГНКУ – «Вістник сільськогосподарської науки», що почав виходити з вересня 1922 р. за редакцією

професора С. Веселовського та О. Янати «… для поширення відомостей з останніх здобутків сільськогосподарської науки, зв'язувати ідейно її діячів в різних галузях сільськогосподарського знання і таким чином сприяти розвитку та інтенсифікації сільського господарства за нових умов соціально-політичного життя» [28]. Крім того, К.І. Осьмак за сумісництвом працює в «Централі», Київському губсельсоюзі та у товаристві «Сільський господар» і займається загальними питаннями організації сільськогосподарської кооперації. Його не безпідставно вважають одним із піонерів і теоретиків розробки проблеми бурякової кооперації в Україні. Великий резонанс для свого часу отримала шестидесятисторінкова збірка «Бурякова кооперація», що вийшла за редакцією К.І. Осьмака у 1920 р. [29]. Не менший інтерес викликали й інші його публікації за 1923–1924 рр. з цієї проблеми. На перше місце серед цих публікацій потрібно поставити його статтю до № 1–2 «Вісника цукрової промисловості» за 1923 р. Вона, в першу чергу, носить популяризаційний характер щодо зусиль Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» і його Київську філію на чолі з К.І. Осьмаком, з питань ролі сільськогосподарської кооперації у розвитку селянського бурякосіяння, а також взаємовідносин сільськогосподарської кооперації та цукрової промисловості. Для цього 16 листопада 1923 р. і була зібрана спеціальна Нарада у Києві як передвісник Агрономічного з'їзду робітників цукрової промисловості у Москві на початку 1924 р. Листопадове зібрання у Києві фактично знайомилось із виконанням настанов попереднього фахового зібрання, що пройшло 2–3 серпня 1923 р. теж, у Києві «… для відпрацювання типового договіру по кооперативній контрактації…» на рівні Правління Цукротресту. Розробка цього документу мала величезне значення для узаконення взаємин між селянами, що вирощували цукровий буряк, а також об'єднанням сільськогосподарської кооперації, яке його реалізувало, а саме – «Сільський господар». Воно на 1923 р. об'єднувало «… більш 37000 дес. бурякових плантацій, що складало 21,6 % загальної цукробурякової площі по Україні».

На початку своєї доповіді на листопадовій нараді К.І. Осьмак дав історію розвитку бурякової кооперації в Україні із тезою, що вона розпочалася «… з 1911 р., коли деякі кредитні т-ва Київщини, а потім Харківщини організували з цією метою засівщиків цукрового буряку, заключив від імені цих засівщиків договори з цукрозаводами». Така система організації взаємин, на думку К.І. Осьмака, до подій 1917 р. була досить ефективною та взаємовигідною. Війна і революції, зрозуміло, все це порушило. З березня 1920 р. згідно зі спільною угодою Головцукру та Всеукраїнського центру сільськогосподарської кооперації («Централ») такі функції взяв на себе останній – шляхом організації 26 бурякових союзів і сотень бурякових товариств, не рахуючи «… общин сельскохозяйственных товариств…» та 160 інструкторів. Після ліквідації «Централу» наприкінці 1920 року кооперативна роботу по реалізації цукрового буряку продовжилася через Вукоспілку, а у лютому 1921 р. передала Головцукру як секція бурякової кооперації. Після реформування Головцукру в Цукротрест ця секція була ліквідована, і праця з цього напряму на загальнодержавному рівні «… розпалась, а почалась організаційна робота по відродженню селянського кооперативного бурякосіяння у первинних сільськогосподарських кооперативних об'єднаннях та їх союзах». При цьому бурякові товариства та їх союзи, що мали у своєму

розпорядженні виключно націоналізовані землі цукрової промисловості, в епоху НЕПу почали розпадатися. Тому К.І. Осьмак висуває ідею універсалізму сільськогосподарської кооперації в Україні для майбутнього цукровиробництва, що, на його думку, дозволить більш раціоналізувати «… ведення селянського сільського господарства». Крім того, він наполягав: «… з точки зору сільськогосподарської кооперації, кооперативне постачання цукропромисловості буряком не є питанням простого посередництва: воно включає складний комплекс впливу сільськогосподарської кооперації, як суспільно-економічної організації, на селянське господарство у смислі надання кредитної, землеустрійної і агрономічної допомоги, організації постачання необхідними знаряддями, матеріалами виробництва і т.д.» та «… з цих всіх питань необхідно домовлятися і надати можливість сільськогосподарській кооперації працювати в таких умовах, які гарантували б прогресивне збільшення впливу сільськогосподарської кооперації на сільське господарство, бо тільки введення культури цукрового буряку в систему селянського господарства назавжди вирішить питання про постачання сировиною цукрову промисловість».

Серед п’яти прийнятих Нарадою рішень другий пункт передбачав «… облаштування прокатних пунктів, організацію кредиту» для «… повного обслуговування селянського бурякосіяння…», а третій – зобов’язав «… цукрозаводи … надавати сільськогосподарським об’єднанням певні території для контрактації». Пункт четвертий також налаштовував цукрозаводи на всі роботи «… по оранці…» в першу чергу «… товариств…». Останній пункт рішення визнав, що «… для повного обслуговування селянського бурякосіяння, не тільки з технічно-організаційної, а й і з боку агротехнічних заходів, комісійні 5 % недостатні і їх необхідно збільшити, у відповідності з виконаною кооперативною роботою» [30].

Для вирішення всіх організаційних проблем щодо дієвого розвитку сільськогосподарської кооперації для потреб селянського бурякосіяння К.І. Осьмак запропонував провести «… часткове обстеження бурякової кооперації на місцях…» по лінії Цукротресту на науковій основі, принципи якої виклав у іншій публікації до цього ж часопису.

Так, у своїй статті «Дослідження селянського буряківництва», підготовленої до № 6 журналу «Вістник цукрової промисловості» за 1923 р., автор наполягав, що: «значення селянського буряківництва для нормального розвитку цукрової промисловості визнавалося ще до війни та революції і дослідники народнього господарства ще тоді взялися були до вивчення цього надзвичайно важливого фактору для поширення культури цукрових буряків». Але, на думку К.І. Осьмака, без «… статистичних та бюджетних данних» не можливо «… змалювати економіку бурякового селянського господарства та дослідити закони його розвитку». Дискутуючи у статті із напрацюваннями у цій сфері відомих українських вчених аграрних економістів – В.М. Ландо, О.К. Філіповським і особливо з А. Корховим – К.І. Осьмак робить відповідний аналіз і пропонує власних два шляхи вирішення питання. На перше місце він ставить: «… збирання масового матеріалу про економічний та господарський стан бурякового селянського господарства експедиційним способом одночасно по районах кількох цукроварень», а на другий більш науковий: «… закладання стаціонарних бюджетів в роботі одної-двох

цукроварень в 50–100 господарствах». Оцінивши їх у контексті пропозицій, зроблених професором П.Р. Сльозкіним до Ч. 1 цього ж часопису, К.І. Осьмак робить висновок, що в основу оцінки заходів слід «… покласти науковий метод, котрий вимагає масового досвіду», бо «закладення стаціонарних бюджетів в бурякових селянських господарствах передбачає глибоке дослідження його структури, товарности, собівартості сировини і т. і., що дасть можливість виявити в подробицях всі моменти господарювання», а значить буде «… змога осягнути організацію бурякового селянського господарювання в цілому» [31].

Про успіхи розвитку сільськогосподарської кооперації для селянського бурякосіяння на прикладі двох відділів Цукротресту – Київського та Подільського, за діяльність яких К.І. Осьмак особисто відповідав, він пише у своїй статті до № 53 часопису «Більшовик» за 4 березня 1924 р. При цьому він наполягає, що «… умови військового комунізму не цілком сприяли поглибленню кооператизації селянського бурякосіяння і тільки в умовах нової економічної політики це явище народно-господарчої організації набірає широкого й особливо – приваблюючого значення». Як наслідок, вдалося кооперувати засівщиків цукрових буряків «… в 1922 році на площі біля 10000 дес…», а в 1923 р. «… 28703, що складає більш 20 відс. всієї площі цукроварень цього району. В це число входять 12227 дес. буряків, засіяних виключно на селянських землях, не рахуючи тимчасових відводів». Завдячуючи наполегливості К.І. Осьмака умови контрактації на 1924 р. значно збільшились і досягли «… 60000 дес., що має скласти вже 37 відс. площі потрібної для цукроварень Київського та Подільського відділів Цукротресту», або стали кращими серед інших філій по УСРР, а також свідчили «… про певний рівень свідомості селянства і бажання його знайти зручніші форми взаємовідносин…». До цього К.І. Осьмак теж добре «приклався». На його думку, без «… використання останніх здобутків науки» або «… поширення агрономічного знання…» достойного «… кооперативного селянського буряківництва…» в питаннях «… ліпшого обробітку буряків, до вживання мінеральних угноєнь, постачання кращих машин і т. і. …» ніколи не досягти.

А з двох існуючих на той час форм кооперативної контрактації на буряки, а саме: « 1. коли «… кооперативи першого ступеня безпосередньо складають умови з цукроварнями на засів буряків і за власний риск проводять всю потрібну роботу, – але очевидно не в силі налагодити агрономічну допомогу плантаторам» та 2. коли «… випадкові умови з цукроварнями підписують союзи сільськогосподарської кооперації, об’єднуючи роботу по засіву т-вами цукрових буряків та організовуючи для них агрономічну допомогу, постачання необхідних машин та матеріалів, організовуючи збут плантаторського цукру і ін.», перевагу віддає другому підходу як новій формі кооперації в сільському господарстві й ще ефективної для «… бурякової кооперації» [32].

Не менш цікавою для істориків бурякової кооперації в Україні виявилася стаття К.І. Осьмака з інформацією про з’їзд адміністраторів, директорів та управителів маєтків цукроварень, що орендує Київський Губсільсоюз–Союзбанк на початку літа 1923 р. у Києві. Він став «… першим в історії української кооперації…» і, на думку К.І. Осьмака, це є «… історичний момент вартий пильної уваги всього господарства» бо «вперше кооперативна цукрова промисловість прилюдно виступає з наслідками своєї роботи і намічає об’єднаний виробничий

програм на ближчу майбутність». Під час роботи з'їзду працювало дві секції: сільськогосподарська та технічна, а також були виступи на пленумі. Дедалі частіше у публікаціях К.І. Осьмака цього періоду на перше місце висувається доведення ідеї про достойне місце або про пряму залежність від здобутків аграрної науки щодо подальшого розвитку бурякової кооперації. При цьому скоріш йдеться про взаємозв'язок обох складових. Так, К.І. Осьмак наводить дані щодо досить високих врожаїв озимини на полях Сидірівської, Набутівської та Вільховецької цукроварень, а саме: «пшениця озима дала до 160 пудів, жито до 130 пудів зерна з десятини». При цьому він вказує, що «пшениця була селекційна з Хорошківської та Миронівської станції…» і підкреслює, що воно було сортове. Тому не випадково з'їзд у своїх рішеннях звернув увагу правління Губсільсоюзу і «… на інші польові рослини, що до їх сортівності, а особливо … цукрових буряків».

Також К.І. Осьмак вказує, що, завдячуючи новітнім агрономічним знанням та ентузіазму виробників, яких всіляко підтримував Київський губсільсоюз, що він очолював у 1923 р., тільки три згадані цукроварні, а також ще Іванівська виробили «… 307000 пудів цукру…» достойної якості на підставі проведених лабораторних досліджень.

З'їзд офіційно підтвердив ліквідацію Губсільсоюзів як губерніальної кооперативної організації і передачу цих повноважень Всеукраїнському Союзові сільськогосподарської кооперації «Сільський господар». Крім того, зібрання вирішило «кооперативам першого ступеню, які дбають про постачання буряків на цукроварні, дістають на повну суму роботи ½ хунта цукру за берковець», а інші півфунта утримується апарат підвідділу бурякової кооперації і організація агродопомоги». У зв'язку з цим К.І. Осьмак робить прогноз, що у 1924–1925 рр. після переходу на новий організаційний початок селянського кооперативного цукровиробництва цукроварні «… не матимуть потреби утримувати зайві апарати» [33]. Наприкінці 1924 р. всі згадані напрацювання з проблеми ним були узагальнені й підготовлена на 6 друкованих аркушах авторська монографія «Цукрова промисловість та селянське буряківництво правобережної України», а також 92-сторінкова брошура «Насіння культури цукрових буряків для народного господарства».

Через сімейні обставини наприкінці 1921 р. переїжджає працювати до Миргородського районного союзу сільськогосподарських кооперативів, де з 18 листопада рахується районним інструктором Псольського району по сільськогосподарській кооперації підвідділу організаторсько-інструкторського при Організаційно-агрикультурному відділі [34]. Трохи згодом К.І. Осьмак очолює агрономічний відділ цього Союзу до березня 1923 р. Згідно з рішенням загальних зборів уповноважених Миргородського Союзу сільськогосподарських кооперативів 24.09.1922 р. увійшов до членів його Ради [35]. Після вирішення всіх особистих проблем знову повертається до Києва, де працює головою Редакційно-видавничого Бюро СГНКУ. Продовжує займатися питаннями наукового забезпечення сільськогосподарської кооперації шляхом розробки методичних рекомендацій та методології її запровадження. Крім того, у Київському губсельсоюзі очолює підвідділ бурякової кооперації.

На початку 1925 р. переходить на посаду завідувача сільськогосподарського відділу Інституту Української наукової мови при ВУАН для завершення

багаторічної роботи по виданню на 20 аркушах словника української сільськогосподарської термінології. Разом із О.А. Янатою у 1926 р. розробляє спеціальну «Інструкцію в справі збирання з народних уст сільсько-господарських назв та термінів» [36]. Бере активну участь у громадській діяльності як член Президії Київської окрфілії Спілки Робітземліс та відповідальний секретар її агросекретаріату.

5.03.1928 р. вперше заарештований у Харкові за причетність до «Контрреволюційної організації правих українських націоналістів у буряковій кооперації, що вела роботу зі створення Української селянської партії» і засланий до табору в Комі АРСР. Після звільнення повертається до Києва і знову отримує чергове звинувачення у проведенні націоналістичного напряму при складанні українського сільськогосподарського термінологічного словника, як наслідок, 28.09.1928 р. прийнято рішення про його виселення. Новим місцем його проживання визначають Курськ (Росія), де він як позаштатний працівник ВУАН продовжує до початку 1930 р. роботу по складанню словників сільськогосподарської та лісової термінології. 2.03.1930 р. черговий арешт по справі «Спілки Визволення України». Восени 1933 р. оселяється під Москвою. Потім переїжджає до села Катіне Рязанської області, де до 1938 р. працює агрономом у колгоспі. За доносом парторга колгоспу втретє заарештований за «підготовку теракту проти Сталіна та антирадянські агітації». У лютому 1940 р. у зв'язку з певною лібералізацією політики щодо протестних проявів К.І. Осьмака було звільнено. Із квітня 1940 р. знову повертається працювати до Києва. З початком німецької окупації міста активно включився в боротьбу з окупантами через пропагандистську роботу українського підпілля. На запрошення професора М. Величківського у жовтні 1941 р. увійшов до складу Української національної Ради (УНР) як представницького органу українського народу, в якій очолив відділ земельних ресурсів та Бюро Всеукраїнського товариства «Сільський господар». Незважаючи на те, що окупанти прийняли рішення ліквідувати обидві установи, наступного місяця готує власний варіант земельної реформи в Україні, який німецька влада відхилила за проукраїнський ухил та відмову розробника від радянської колгоспно-радгоспної системи. Наприкінці 1941 р. через співробітників Управління цукрової промисловості України («Цукротрест») знайомиться з ідеологією ОУН. На початку 1942 р. створює близько 150 сільськогосподарських кредитних товариств по лінії «Сільського господаря», який сам і очолює, що мали також 8 філій і 313 первинних осередків, які об'єднували майже 65 тисяч селянських господарств. У травні 1942 р. пише декларацію «В єднанні наша сила», в якій закликає об'єднатися всіх українських патріотів заради Самостійної Соборної Української Держави у «Союз української державності» (СУД), але проект не був втілений окупаційною владою. Офіційний вступ до ОУН (б) відбувся у липні 1942 р. Наприкінці вересня 1943 р. переїжджає до Львова, де за завданням головного проводу ОУН готує документи для формування майбутнього українського уряду. 10.06.1944 р. створюється Українська головна визвольна рада. У жовтні 1944 р. на загальних зборах УГВР Кирила Осьмака обирають Президентом Головної визвольної ради. Наприкінці 1944 р. новий арешт і дворічне перебування під слідством та ув'язнення у Дрогобицькій в'язниці. У січні 1947 р.

його переводять до Лук'янівської в'язниці у Києві, а потім протягом 1948–1960 рр. перебував у Владимирецькій в'язниці, де й загинув 16.05.1960 р.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, проаналізувавши архівні матеріали та опубліковані праці про К.І. Осьмака, слід відзначити, що, отримавши прекрасну фахову освіту у кращому для свого часу галузевому вузі – Московському СГІ, його науковий світогляд, що вдало розкрився у роки перших сподівань державності на благо України, сформувався під впливом видатного російського аграрного економіста професора О.Ф. Фортунатова, а також не менш знаних вчених-аграріїв В.В. Таланова та П.І. Говсевича. Головне, що отримані знання йому вдалося закріпити на практиці працюючи за фахом у різних галузевих дослідницьких установах країни. Все це і дало можливість К.І. Осьмаку стати для свого часу визнаним знавцем аграрного сектору України та пропонувати власні рішення щодо його подальшого розвитку і навіть шляхом особисто розробленої аграрної реформи. Все це згодом й спонукало об'єднати націоналістично налаштованих справжніх українців у Головний визвольний рух, що особливо проявився у роки перших сподівань державності та Другої світової війни.

Ще більшим є генеруючий внесок К.І. Осьмака у збереження і примноження національної ідеї в роки радянської України. Встановлено, що крім політичної боротьби К.І. Осьмак досить активно і головне – результативно займався науковою та популяризаційною діяльністю з питань економіки і організації українського сільського господарства. Його творча спадщина становить близько 50 наукових, науково-популярних статей, а також серії брошур. К.І. Осьмака небезпідставно вважають засновником і розробником методології з напряму бурякова кооперація в Україні. Його слід вважати і одним з перших українських істориків із цієї проблеми. Аналіз доступних публікацій К.І. Осьмака доводить про його безумовний талант самостійного дослідника, який здатний не тільки систематизувати, а й прогнозувати подальший розвиток окремих напрямів аграрних знань на благо Вітчизни. Проте, беручи до уваги той факт, що більшість публікацій вченого, особливо опублікованих в Росії, на даний час продовжують залишатися недоступними для контекстового аналізу, можна припустити, що вони містять значно більше відомостей щодо його різнобічної наукової діяльності та внеску в організацію галузевого дослідництва як в Україні, так і Росії.

Враховуючи проаналізований доступний масив наукових і науково-популярних статей К.І. Осьмака, його творчий доробок у дослідницький період можна умовно поділити на окремі часові періоди з наповнення окремих напрямів науки, якими він в цей час займався: *перший* (1911–1917): краєзнавство, наукова сільськогосподарська термінологія, проблеми сільськогосподарського машинознавства та насінництва кукурудзи, популяризаційна для потреб наукового забезпечення сільського господарства; *другий* (1917–1920): державотворча та популяризаційна щодо розробки земельної реформи і організації наукового забезпечення аграрного сектору; *третій* (1920–1924): сільськогосподарська та бурякова кооперація, економіка та організація сільського господарства, науково-організаційна щодо організації галузевого дослідництва в Україні; *четвертий* (1924–1928): наукова сільськогосподарська термінологія. Після 1928 р. існував й інший масив публікацій К.І. Осьмака, але переважно політично-національного

спрямування. Виняток становить запропонований ним проект земельної реформи в Україні в роки німецької окупації під час Другої світової війни. В його основі поділ українських землевласників на дві категорії – великих латифундистів – господарів і сільськогосподарських об'єднань (кооперативів) малоземельних та безземельних селян. Однак він теж певною мірою політизований щодо механізму втілення. Тому період 1929–1947 рр. у творчій спадщині К.І. Осьмака потребує додаткового фундаментального дослідження.

Література

1. Козацькі традиції Полтавщини : імена – пам'ятники – події – легенди : навч.-метод. посіб. / авт.-упоряд. : П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. – Полтава : АСМІ, 2008. – 248 с. ; Закалюжний В. Козаки Полтавщини : біографо-іст. нариси про козаків Полтавщини XVII–XX століть / В. Закалюжний. – Полтава : Оріяна, 2009. – 176 с.
2. Проць Я. Кирило Осьмак – будівничий Української держави / Я. Проць // Сільське життя. – 1996. – 7 верес. (№ 42). – С. 6 ; Проць Я. У вдячній пам'яті шишачан / Я. Проць // Сільське життя. – 1996. – 23 листоп. – С. 4 ; Проць Я. Створюється фільм про К. Осьмака / Я. Проць // Сільське життя. – 1996. – 16 листопада. – С. 5 ; Проць Я. Батькова донька / Я. Проць // Зоря Полтавщини. – 2000. – 7 березня. – С. 2 ; Проць Я. Президент під псевдо «Псельський» / Я. Проць // Сільське життя. – 2005. – 18 листопада (№ 47). – С. 7 ; 25 листоп. (№ 48). – С. 7 ; Проць Я. Синів України і Грузії пориднив Володимирський централ / Я. Проць // Зоря Полтавщини. – 2007. – 17 січня. – С. 3.
3. Панченко О. Президент України, яка боролася / О. Панченко // Зоря Полтавщини. – 2010. – 30 лип. – С. 13.
4. Тополя А. Кирило Осьмак повертається в Шишаки. Через століття / А. Тополя // Село полтавське. – 2007. – 31 серп. (№ 34). – С. 6.
5. Соловей С. Герої не вмирають. Слово про Кирила Осьмака / С. Соловей // Сільське життя. – 2010. – 21 трав. – С. 4.
6. Кривец. В.-Ю. Полтавський рій повсталої України / В.-Ю. Кривець // Полтавська думка-2000. – 2002. – 18–24 жовт. (№ 42). – С. 11.
7. Шаповал Ю. Кирило Осьмак : життя і доля / Ю. Шаповал // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області : матеріали наук. конф. – Полтава, 1998. – С. 147–174 ; Шаповал Ю. Був і залишається ідейним українським націоналістом. Повернення Кирила Осьмака / Ю. Шаповал // Полтавщина : історичні шляхи та перспективи розвитку : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. – Полтава, 2007. – С. 61–68.
8. Лисенко М. Кирило Осьмак – президент УГВР / М. Лисенко // Урядовий кур'єр. – 2005. – 21 трав. (№ 93).
9. Захаряк Б. Повернення Кирила Осьмака / Б. Захаряк // Нація і держава. – 2004. – 14–20 груд. (№ 47). – С. 11.
10. Топчій А. Президент УГВР Кирило Осьмак / А. Топчій // Нація і держава. – 2004. – 15–21 черв. (№ 22). – С. 8.
11. Оленська О. Кирило Осьмак / О. Оленська // Стрий. – 2009. – 19 листоп.
12. Петрущак М. Подія надзвичайної ваги / М. Петрущак // Голос Самбірщини. – 2004. – 16 лип. (№ 58). – С. 1.
13. Скорбілін В. Ексгумація Президента / В. Скорбілін // Хронометр. – 2005. – 27 июля (№ 30). – С. 9.
14. Осьмак Н. К. Кирило Осьмак – президент УГВР / Н. К. Осьмак. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2004. – 879 с. ; Осьмак Н. К. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР / Н. К. Осьмак. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2008. – 128 с.
15. Коваленко С. Д. Внесок К. І. Осьмака в становлення та розгортання діяльності Популяризаційної секції Сільськогосподарського наукового комітету України (1919–1923) / С. Д. Коваленко // Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали 10-ої Всеукр. наук. конф., м. Київ, 6–8 жовт. 2011 р. – К., 2011. – С. 282–284 ; Підгайна Т. М. Проблеми розвитку

цукровиробництва в Україні у творчій спадщині К. І. осьмака (1890–1960) / Т. М. Підгайна // Історія освіти, науки і техніки в Україні : матеріали VII Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, м. Київ, 16 берез. 2012 р. – К., 2012. – Ч. 1. – С. 81–82 ; Підгайна Т. М. Діяльність агрономічних гуртків МСГІ, КПІ та Природничої секції Харківського товариства імені Квітки-Основ'яненка по запровадженню вивчення української сільськогосподарської термінології / Т. М. Підгайна // Актуальні питання історії науки і техніки : матеріали 11-ї Всеукр. наук. конф. , м. Київ, 4–6 жовт. 2012 р. – К., 2012. – С. 76–78.

16. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17, спр. 2922, арк. 2–3 А ; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 5589, арк. 1.

17. Осьмак К. І. Важна справа / К. І. Осьмак // Маяк. – 1913. – 2 июля (№ 26). – С. 11–12 ; Шишацький К. І. Украинское происхождения певческихъ костюмов въ кафедральныхъ храмахъ России / К. І. Шишацький // Украинская жизнь. – 1913. – № 7–8. – С. 117–119 ; Осьмак К. І. Изъ деятельности украинскаго кружка при Московскомь сельскохозяйственномъ институте / К. І. Осьмак // Украинская жизнь. – 1913. – № 10. – С. 90–97 ; Осьмак К. І. Агрономической кружокъ по изученію украинских губерній / К. І. Осьмак // Украинская жизнь. – 1916. – № 1. – С. 87–88.

18. К-о. Ив. Агрономический кружок по изучению украинских губерний / Ив. К-о // Украинская жизнь. – 1916. – № 1. – С. 88.

19. Кирдяга К. Волинська Губернська Агрономічна Нарада / К. Кирдяча // Рада. – 1911. – 20 лип. – С. 2.

20. Осьмак К. І. Волинський агрономічний з'їзд / К. І. Осьмак // Рада. – 30 авг. (12 верес.). – 1913. – С. 4.

21. З діяльності Товариства «Український агроном» // Рілля. – 1913. – № 17. – С. 475.

22. Ш-ий К. Украинское происхождение певчих костюмов в кафедральных храмах России / К. Ш-ий // Украинская жизнь. – 1913. – № 7–8. – С. 117.

23. Осьмак К. Як живуть наші переселенці // Рілля. – 1914. – № 2. – С. 48–50 ; № 3. – С. 80–84.

24. Осьмак К. І. Галичина / К. І. Осьмак // Тепла роса [Москва]. – 1915. – № 2. – С. 14–15.

25. Шишацький К. Нове життя на Україні / К. Шишацький // Рілля. – 1917. – № 1. – С. 6–7.

26. Осьмак К. Звідомлення організаційного комітету / К. Осьмак // Труди 1-го Всеукраїнського Агрономічно-Економічного З'їзду 22–26 жовтня 1917 року у Києві. – К., 1917. – Т. 1. – С. 6.

27. Осьмак К. Перший Всеукраїнський Агрономічно-Економічний з'їзд у Києві / К. Осьмак // Рілля. – 1917. – Ч. 5–6. – С. 73–76.

28. Осьмак К. Вістник сільськогосподарської науки / К. Осьмак // Вістн. цукрової пром.-сті. – 1923. – № 3 (берез.). – С. 105–106.

29. Бурякова Кооперація : перший зб. ст. і матеріалів : наук. вид. / Центральний укр. с.-г. кооп. Союз-Централ ; під ред. К. Осьмака. – 1920, [Б. в.]. – 51 с.

30. К. Ш. О взаимоотношениях сахпромышленности и сел.-хоз. кооперации / К. Ш. // Вістн. цукрової пром.-сті. – № 1–2. – 1923. – С. 177–180.

31. Осьмак К. І. Дослідження селянського буряківництва / К. І. Осьмак // Вісн. цукрової пром.-сті. – 1923. – № 6. – С. 125–127.

32. Осьмак К. І. Кооперування селянського буряківництва / К. І. Осьмак // Більшовик. – 1924. – № 53 (4 бер.). – С. 1.

33. Шищацький К. З'їзд кооперативної цукрової промисловості / К. Шищацький. – 1923. – № 7–8 (лип.-серп.). – С. 163–164.

34. ЦДАВО України, ф. 290, оп. 2, спр. 293, арк. 2

35. ЦДАВО України, ф. 290, оп. 2, спр. 293, арк. 3.

36. Інструкція в справі збирання з народніх уст сільсько-господарських назв та термінів. – К. : Друкарня Київської Філії Книгоспілки, 1926. – 15 с.

REFERENCES

1. Poltava Cossack traditions: names – monuments – events – legends: textbook / authors-compilers : P. I. Matvienko, N. I. Bilyk. – Poltava: ASMI, 2008. – 248 p. ; Zakaliuzhnuy V. A. Poltava Cossacks: biographies and historical sketches of the Poltava Cossacks in XVII–XX centuries / V. Zakaliuzhnuy. – Poltava: Oriana, 2009. – 176 p.

2. Prots Ya. Kiril Osmak – founder of the Ukrainian state / Ya. Prots // Rural life. – 1996. – September 7 (№ 42). – P. 6; Prots Ya. In grateful shyshachan memory / Ya. Prots // Rural life. – 1996. – November 23. – P. 4; Prots Ya. Creates the film about K. Osmak / Ya. Prots // Rural life. – 1996. – November 16. – P. 5; Prots Ya. Daddy's daughter / Ya. Prots // Dawn of Poltava. – 2000. – March 7. – P. 2; Prots Ya. The President under the name "Pselskyy"/ Ya. Prots // Rural life. – 2005. – November 18 (№ 47). – P. 7, November 25 (№ 48). – P. 7; Prots Ya. Sons of Ukraine and Georgia became related by the Vladimirskiy central / Ya. Prots // Dawn of Poltava. – 2007. – January 17. – P. 3.

3. Panchenko O. The President of Ukraine, who fought / O. Panchenko // Dawn of Poltava. – 2010. – July 30. – P. 13.

4. Topolya A. Kiril Osmak returns to Shishaki. A century / A. Topolya // Poltava Village. – 2007. – August 31 (№ 34). – P. 6.

5. Solovey S. Heroes do not die. Word about Kiril Osmaka / S. Solovey // Rural life. – 2010. – May 21. – P. 4.

6. Krivets V. Yu. Poltava swarm rebellious Ukraine / V. Yu. Krivets // Poltava thought – 2000. – 2002. – 18–24 October (№ 42). – P. 11.

7. Shapoval Yu. Kiril Osmak: life and fate / Yu. Shapoval // Archives collection on the 80th anniversary of the Poltava Region State Archives: the materials of the scientific conf. – Poltava, 1998. – P. 147–174; Shapoval Yu. Has always been ideological Ukrainian nationalist. Return of Kiril Osmak / Yu. Shapoval // Poltava: historical paths and prospects: the collection of the materials of the All-Ukrainian scientific conf. – Poltava, 2007. – P. 61–68.

8. Lysenko M. Kiril Osmak – the President / M. Lysenko // Government Courier. – 2005. – May 21 (№ 93).

9. Zacharyak B. Return of Kiril Osmak / B. Zacharyak // The nation and the state. – 2004. – 14–20 December (№ 47). – P. 11.

10. Topchiy A. The President of the Ukrainian Supreme Liberation Council Kiril Osmak / A. Topchiy // The nation and the state. – 2004. – 15–21 June (№ 22). – P. 8.

11. Olenska O. Kiril Osmak / O. Olenska // Striy. – 2009. – November 19 (Thursday).

12. Petrushchak M. The event of extraordinary importance / M. Petrushchak // Sambirshchina Voice. – 2004. – July 16 (№ 58). – P. 1.

13. Skorbilin V. President's exhume / V. Skorbilin // Chronometer. – 2005. – July 27 (№ 30). – P. 9.

14. Osmak N. K. Kiril Osmak – the President of the Ukrainian Supreme Liberation Council / N. K. Osmak. – Toronto ; Lviv : Chronicle of Ukrainian Insurgent Army, 2004. – 879 p. ; Osmak N. K. Kiril Osmak – unbowed President of the Ukrainian Supreme Liberation Council / N. K. Osmak. – Toronto ; Lviv : Chronicle of Ukrainian Insurgent Army, 2008. – 128 p.

15. Kovalenko S. D. K. I. Osmaks' contribution to the establishment and deployment of Popularization section of the Agricultural Research Committee of Ukraine (1919–1923) / S. D. Kovalenko // Actual problems of the history of science and techniques : materials of the 10th All-Ukrainian scientific conf., Kyiv, 6–8 October 2011. – K., 2011. – P. 282–284 ; Pidgayna T. M. The problems of sugar production in Ukraine in the creative legacy of K.I. Osmak (1890–1960) / T. M. Pidgayna // History of education, science and techniques in Ukraine : the materials of VII All-Ukrainian conf. of young scientists and specialists, Kyiv, March 16, 2012. – K., 2012. – Part 1. – P. 81–82 ; Pidgayna T. M. The activity of agronomic circles in Moscow Agricultural Institute, Kyiv Polytechnic Institute and Natural section of Kharkov Society nd. a. Kvitka-Osnovyanenko to implement learning Ukrainian agricultural terminology / T. M. Pidgayna // Actual problems of the history of science and techniques : the materials of the 11th All-Ukrainian scientific conf. Kyiv, October 4–6, 2012. – K., 2012. – P. 76–78.

16. Central State Archive of the Higher Authorities and Government of Ukraine, fund 27, inventory 17, file 2922, list 2–3 A ; Central State Archive of the Higher Authorities and Government of Ukraine, fund 166, inventory 12, file 5589, list 1.

17. Osmak K. I. Important matter/ K. I. Osmak // Lighthouse. – 1913. – July 2. – № 26. – P. 11–12 ; Shishatskiy K. I. Ukrainian origin singing costumes in cathedral churches of Russia / K. I. Shishatskiy // Ukrainian life. – 1913. – № 7–8. – P. 117–119; Osmak K. I. From the activities of Ukrainian circle at the Moscow Agricultural Institute / K. I. Osmak // Ukrainian life. – 1913. – № 10. – P. 90–97 ; Osmak K. I. Agronomic study group about Ukrainian provinces / K. I. Osmak // Ukrainian life. – 1916. – № 1. – P. 87–88.

18. K-o. Iv. Agronomic study group about Ukrainian provinces / Iv. K-o // Ukrainian life. – 1916. – № 1. – P. 88.

19. Kyrdyacha K. Volyn Agronomic Provincial Meeting / K. Kyrdyacha // Council. – 1911. – July 20. (№ 127). – P. 2.

20. Osmak K. I. Volyn Agronomic Congress / K. I. Osmak // Council. – August 30 (12 September). – 1913. – P. 4.

21. From the activity of the society "Ukrainian agronomist" // Plow/ – 1913. – № 17. – P. 475.

22. Sh-y K. Ukrainian origin costumes singing in cathedral churches of Russia / K. Sh-y // Ukrainian life. – 1913. – № 7–8. – P. 117.

23. Osmak K. As our immigrants live // Plow. – 1914. – № 2. – P. 48–50 ; № 3. – P. 80–84.

24. Osmak K. I. Galychyna / K. I. Osmak // Warm dew. – 1915. – № 2. – P. 14–15 (Thursday, April 2, Moscow).

25. Shyshatskiy K. New life in Ukraine / K. Shishatskiy // Plow. – 1917. – № 1. – P. 6–7.

26. Osmak K. Message Organizing Committee / K. Osmak // Proceedings of the 1st Ukrainian Agronomic-Economic Congress 22–26 October 1917 in Kiev. – K., 1917. – Vol. 1. – P. 6.

27. Osmak K. First All-Agronomic-Economic Congress in Kyiv / K. Osmak // Plow. – 1917. Part 5–6. – P. 73–76.

28. Osmak K. Journal of agricultural science / K. Osmak // Journal of sugar industry. – 1923. – № 3 (March). – P. 105–106.

29. Beet Cooperation: the first collection of articles and materials : scientific edition. / Central Ukrainian Agricultural Cooperative Union. – Central, ed. K. Osmak. – 1920. – 51 p.

30. K. Sh. On relations of the sugar industry and agricultural cooperation / K. Sh. // Journal of sugar industry. – 1923. – № 1–2. – P. 177–180.

31. Osmak K. I. Research of peasant beet / K. I. Osmak // Journal of sugar industry. – 1923. – № 6. – P. 125–127.

32. Osmak K. I. Cooperation of peasant beet / K. I. Osmak // Bolshevik. – 1924. – № 53 (951) (Tuesday, March 4.). – P. 1.

33. Shyshatskiy K. The Congress of the cooperative sugar industry / K. Shyshatskiy. – 1923. – № 7–8 (July – August). – P. 163–164.

34. Central State Archive of the Higher Authorities and Government of Ukraine, fund 290, inventory 2, file 293, list 2.

35. Central State Archive of the Higher Authorities and Government of Ukraine, fund 290, inventory 2, file 293, list 3.

36. Instructions in case of picking agricultural names and terms from the folk. – K. : Printing Kiev Branch of Book Society, 1926. – 15 p.

Вергунов В. А. К.И. Осьмак – государственный деятель и один из организаторов научного обеспечения сельского хозяйства в Украине в 1911-1928 гг.

Аннотация. Современные историки государства Украины знают Кирилла Ивановича Осьмака (1890–1960) в первую очередь как видного деятеля национального возрождения и президента Украинского Головного освободительного Союза. Его жизнь и деятельность – яркий пример верности Отчизне, которой он отдал все свои силы во имя светлого будущего как самостоятельного европейского государства. За это его преследовали как во времена царской

России, так и особенно советской Украины. Удалось установить, что кроме политической борьбы К.И. Осьмак довольно активно и главное – результативно занимался научной работой, в первую очередь по вопросам экономики и организации сельского хозяйства. Его творческое наследие составляет около 50 научных, научно-популярных статей, а также серии брошюр. Весь этот массив можно условно поделить на четыре составляющих научного творчества К.И. Осьмака: 1) сельскохозяйственная терминология; 2) сельскохозяйственная кооперация; 3) популяризация сельскохозяйственных знаний; 4) свекловичная кооперация. С последнего направления К.И. Осьмак считается пионером в Украине в вопросах по методологии. Довольно значительная часть научного творчества К.И. Осьмака посвящена краеведению, а именно украинским землям, а также жизни украинцев, их быта после переселения в различные регионы России. Анализ доступных публикаций К.И. Осьмака свидетельствует о его безусловном таланте самостоятельного исследователя, способного не только систематизировать, но и прогнозировать дальнейшее развитие отдельных направлений научных знаний.

Ключевые слова: Кирилл Иванович Осьмак, сельское хозяйство, сельскохозяйственное опытное дело, сельскохозяйственная терминология, сельскохозяйственная и свекольная кооперация, популяризация сельскохозяйственных знаний.

Vergunov V. A. K. I. OSMAK – STATESMAN AND ONE OF THE ORGANIZERS OF SCIENTIFIC MAINTENANCE OF AGRICULTURE IN UKRAINE IN 1911-1928 YEARS

Abstract. Modern historians of Ukraine know Kirill Ivanovich Osmak (1890–1960), first of all, as a prominent figure in the national revival and the President of the Ukrainian General Liberation Union. His life and work are a vivid example of loyalty to the fatherland, to which he devoted all his energy in the name of its bright future as an independent European state. For this he was persecuted as in the days of Tsarist Russia, and especially Soviet Ukraine. It was established that in addition to the political struggle, K.I. Osmak quite active and most importantly – effectively engaged in scientific work, especially economics and organization of agriculture. His creative heritage has about 50 scientific and popular scientific articles, as well as a series of brochures. K.I. Osmaks' scientific work can be divided into four parts: 1) agricultural terms, 2) agricultural cooperation, 3) promotion of agricultural knowledge, and 4) beet cooperatives. In last direction, K.I. Osmak is considered a pioneer in Ukraine in the methodological questions. Most of his scientific works is devoted to local history, namely the Ukrainian lands, as well as the life of Ukrainians, their life after moving to different regions of Russia. Analyses of K.I. Osmaks' available publications positively demonstrate the talent of independent researcher, who is able to not only, manages, but also to predict the further development of certain areas of scientific knowledge.

Key words: Kirill Ivanovich Osmak, agriculture, agricultural experimental deed, agricultural terms, agricultural and beet cooperatives, agricultural extension.

Рецензент: **Дьомін О.Б.,** доктор історичних наук, професор. Стаття подана 13.04.2012